

Prof.dr. Edim Šator
Fakultet humanističkih nauka
Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru

UDK 811.163.4*3*38
DOI 10.57136/2744-2500.2024.19.19.55

Izvorni naučni rad

GLASOVNA PONAVLJANJA U ROMANU PONORNICA

SAŽETAK

U radu se analiziraju glasovna ponavljanja u romanu Ponornica Skendera Kulenović. Fokus je na asonanci, aliteraciji i asonantsko-aliteracijskim ponavljanjima. Asonanca i aliteracija, kao i kombinacija ovih figura, se mnogo češće javljaju u poetskom nego u proznom tekstu. Takav je slučaj i sa djelom Skendera Kulenovića. Neke od najekspresivnijih asonanci i aliteracija su zabilježene u njegovoj poeziji, ali u ovom radu ćemo izdvojiti i pojedine primjere asonanci, odnosno aliteracija u romanu *Ponornica*. Svi analizirani i ekscerpirani primjeri ovih figura pokazat će da se i u proznom djelu insistiranjem na upotrebi pojedinih glasova može uspostaviti određeni ugođaj, te da Kulenović koristi glasovna ponavljanja u svom romanu da bi upotpunio, odnosno naglasio ukupnu tematsku atmosferu u romanu.

Ključne riječi: Skender Kulenović, *Ponornica*, asonanca, aliteracija, asonantsko-aliteracijska ponavljanja

1. Uvod

Mnogi lingvisti, ali i književni kritičari su složni u ocjeni da se „Književno delo (se) ne može niti doživeti, niti spoznati odvojeno od njegovog jezika, odnosno, od njegove jezičke organizacije.“ (Muratagić Tuna, 1993:6) Upravo zbog toga opravdanost lingvističkog pristupa književnom tekstu ne može biti upitna. Lotman u svojoj studiji o strukturi umjetničkog teksta navodi da je: „Jezik umetničkog teksta (je) u svojoj suštini izvestan umetnički model sveta i u tom smislu celom svojom strukturom pripada „sadržaju“ – nosi informaciju.“ (Lotman, 1956:50) Jasno je da je umjetničko djelo položeno u jezik, a samim tim lingvistički pristup umjetničkom djelu, odnosno otkrivanje jezičke strukture i organizacije umjetničkog djela je put ka otkrivanju i njegove suštine.

Fonostilistički postupci u književnom tekstu mogu biti veoma ekspresivni, posebno u poeziji, međutim, ove postupke ne trebamo zanemariti niti u prozi. Iako „fonostilistički postupci služe za govornu karakterizaciju lika i književnoumjetničkom tekstu, odnosno govornog lica u stilovima“, vidjet ćemo da asonantska i aliteracijska ponavljanja mogu zahvaljujući nekim svojim stvarnim svojstvima, diferencijalnim obilježjima, i sami po sebi, u određenom kontekstu evocirati i potencirati neka značenja. (Katnić-Bakaršić, 2001:216) Drugačije rečeno, *Stilističko istraživanje pokazuje da u poeziji, rjeđe u prozi, ali i u svim tipovima tekstova kod kojih postoji poetska funkcija jezika, emitent poruke može posegnuti za postupkom slikanja glasovima.* (Katnić-Bakaršić, 2001:219)

Svoj jedini roman *Ponornicu* Skender Kulenović je objavio godinu dana prije svoje smrti, dakle 1977. Dotad je prvenstveno bio prepoznat kao velemaistor soneta i pjesnik poema koje su obilježile našu književnost na ivici Drugog svjetskog rata. Njegov roman sasvim sigurno spada u sami vrh južnoslavenske književnosti. Baš kao i jezik njegove poezije, tako i jezik romana *Ponornica* je veoma interesantan za lingvostilističku analizu. Zbog specifične upotrebe jezika u romanu *Ponornica*, pojedini kritičari su Kulenovića proglasili pjesnikom. Rajko Petrov Nogo naglašava da je *Kulenović: „pjesnik po vokaciji, po izvornom osjećanju jezika.“* (Nogo, 1983:6).

2. Asonantska ponavljanja

Asonanca je stilska figura koja podrazumijeva višestruko ponavljanje vokala unutar obližnjih riječi u tekstu. To su obično riječi koje se nalaze u nizu ili blizu jedna drugoj. Za razliku od rime, koja se fokusira na zvukove na kraju riječi, asonanca se postiže kombinacijom zvukova unutrašnjih vokala, zbog čega se nekada naziva i vokalskom rimom. U poeziji, ali i prozi ona postiže ritmična ponavljanja¹ i tekstu daje muzičku kvalitetu i ritam. Pored toga, u prozi se asonancom naglašava raspoloženje ili ton paragrafa, izdvaja određeno emotivno stanje subjekta, naglašavaju se određene riječi ili teme djela, vrši karakterizacija likova, te sveukupno utiče na zvukovni i estetski dojam teksta.

Kada Muhamed razmišlja o svom napuštanju vjerskog fakulteta i upisivanju arheologije, i kada svoj postupak posmatra iz Muftijinog ugla koji to smatra velikom greškom i grijehom, dominirat će asonanca vokala *o*. Korištenje vokala *o* u poeziji i prozi može značiti i usamljenost, odmak i udaljavanje,

1 O figurama ponavljanja u romanu *Ponornica* vidi: Šator, E.: Figure ponavljanja u romanu *Ponornica* Skendera Kulenovića, Hercegovina, 21-22, 2023.

melanholiju i tugu. Gomilanjem ovog vokala kada Muhamed razmišlja o svojim postupcima iz Muftijinog ugla, Kulenović pojačava Muhamedov osjećaj krivice i težine počinjenog „grijeha“. Asonanca ovdje uzdiže Muftiju i njegovu percepciju Muhamedovog čina, ali i udaljava Muhameda kako od Muftije, tako i od svoje vjere i kulture što dodatno naglašava složenost Muhamedovih osjećanja:

Ja sam izdajnik, nevjernik, gori od onih koji hoće da nam sve
naše okrenu naopako. (33)²

Muhamed, koristeći Muftijinu navodnu tačku gledišta, sebe izdvaja kao izdajnika svog naroda i ponavljanjem glasa *o*, naglašena je ta krivica i izolacija.

Zabirnutost i strah u trenutku kada Muhamed čuje buku u kući su dodatno naglašeni asonancom vokala *o* i *u* koji u potpunosti doprinose stvaranju napete atmosfere:

Ali čuh ponovo, sad u samoj kući, tutanj, viku i mumljavu. (58)

Strah, zabrinutost i paranoja su pojačani jer Kulenović veoma vješto bira kratki glas *u* u svakoj riječi osim jednoj. Nema, dakle, smjene kratkog i dugog *u*. Napetost je tako dominantna i konstantna kroz taj cijeli momenat.

Interesantan je i način kako Kulenović gomila vokal *i*, koji je visoki vokal, u pojedinim rečenicama u onim trenucima kada njegovi likovi postaju bijesni i ljuti. Možda je najbolji primjer za ovakvu konstataciju trenutak u kojem Muftija u Djedovoj kuli iskaljuje svoj bijes na Djedu i ostalim ukućanima. U tim trenucima u riječima se pojavljuje asonanca vokala *i* kojim se dočarava vrisak i bijes Muftije, a u nastavku i asonanca vokala *o* kojom se nastoji nagovijestiti težina grešaka i grijeha koje su počinili:

“Krmci!” Rik mu iz petnih žila, lice pobljedjelo i ospice mu
došle crnje.

“Krmci nad krmcima! Svi! I ti” uprije prstom u svog prvog
prijatelja, Djeda. “Sve si ovo ti upustio! Kopilani”, sijevnu očima
po Alikapetanovom oružju na zidu, “sve je ovo sabljom stečeno,
dinom i šerijatom održano, a vi na kurve da raspete! Skitnico
pehlivanu(...)”. (203)

Muftija nije u stanju niti želi da kontroliše svoj bijes, nalazi se u privatnom prostoru i gubi svaki dekorum, a svoje govorničke vještine, vladanje kadencom i tonom, izvježbane vjerskim govorima miješa sa profanim jezikom upravo da

2 Svi primjeri iz romana *Ponornica* navode se prema izdanju Preporoda iz 2003.

bi svoje sagovornike izvrijeđao na nivou koji misli da zaslužuju. On čak gubi kontrolu u mjeri da u istom momentu koristi vjerske riječi kao što su *šerijat* i *din* sa riječima *kurve* i *krmci* što ne bi trebao i znak je potpunog bijesa i možda gubitka kontrole nad sobom.

Sličnu funkciju ima aosnanca vokala i u trenutku kada Muhamed ulazi u Memnuninu sobu ljut što nije htjela otvoriti vrata:

Gruham ramenom u vrata, u crnoj pomisli.

Vrata se otvoriše, jurnuh kao da će se odmah zatvoriti; stala za njih, kao da bi negdje pobjegla da može.

“I ti mi čitaš knjige!” (164)

U rečenici koju Muhamed izgovara kada ulazi u prostoriju dominira vokal *i* kojim se dočarava njegova ljutnja, ali i ironičan ton. Dramatičnosti slike svakako doprinose i aoristi na početku rečenice.

Ovdje ćemo navesti još i primjer asonace vokala *o* kojima se postižu različiti efekti u romanu *Ponornica*. U trenutku kada Hilmo poziva Ostoju da se pridruži begovima i da zasvira, Djedova blaga ljutnja i začuđenost se izražava i gomilanjem vokala *o* koji se javlja 10 puta i čini 16, 39 % od ukupnog broja glasova:

“Ah, pobogu, Hilmo, što će ti Ostoja, nije *ovo* vlaško sijelo!” reče

Djed, zgranut. (196)

Ovdje je navedeno samo nekoliko primjera asonanci iz romana s namjerom da se pokaže da asonanca može biti ekspresivna i u proznim tekstovima. Iz primjera je jasno da gomilanje pojedinih vokala u određenom kontekstu sugerišu određenu atmosferu i pojačavaju različita osjećanja. Ipak, treba naglasiti da je asonanca u poeziji³ ovog pjesnika mnogo ekspresivnija od asonance u romanu *Ponornica*.

3. Aliteracijska ponavljanja

Aliteracijom se u prozi postižu različiti efekti, ona pojačava ritam, stvara muzikalnost teksta, naglašava bitne riječi i teme, postavlja određeni ton paragrafa i naglašava prozne slike. Zavisno od konsonanata koji se ponavljaju i ukupnog sintaksičkog konteksta, aliteracija može odlomak učiniti kako veselim

3 Vidi E. Šator: Neki oblici ponavljanja u poemi *Stojanka majka Knežepoljka*, Književni jezik, 26/1-2, 2015.

i razigranim, tako i tužnim, teškim ili borbenim. Dakle, sve što je rečeno za asonancu, može se ponoviti i za aliteraciju. Neosporno je da u pojedinim odlomcima gomilanje određenih konsonanata je u ovom romanu poslužilo i auditivnom doživljaju različitih slika i događaja.

Potenciranjem sonanta *r* i zvučnog eksplozivnog suglasnika *g* u sljedećoj rečenici se zvučno sugerira rast i padanje snijega:

A snijeg raste - ne pada iz neba, nego raste iz zemlje. Izvire iz kame planinske neprestano, ruši se tvrdoglavo uroćeno, i u suro bijeloj pomrčini gamiže prema meni kao gmaz. (59)

Pored samog zvučnog oslikavanja snijega, naglašena je i njegova snaga i moć i sveprisutno osvajanje zemljom, ali i Muhamedom. Sonant *r* se u ovom primjeru javlja 10 puta i čini 6,94% od ukupnog broja glasova. Suglasnik *g* se pojavljuje 5 puta i čini 3,47% od ukupnog broja glasova. Čestota pojavljivanja suglasnika *g* u ovom primjeru je skoro dvostruko veća nego u neutralnom kontekstu. Ova rečenica je dio šireg paragrafa u kojem Muhamed govori o svom snu a u kojem se također koristi aliteracija više suglasnika:

Ono zbog čega sam u tom snu razapet - to je treperenje između straha od ogromne dubine poda mnom koja prijeti da me povuče i uklete uzetosti koja mi ne da da se pomaknem. Kamena glava planine nada mnom tmurna je, a svud ispod nje je snijeg, sami snijeg, i ja sam sam u njemu. Nema ni drveća - ili ga je zatrpao taj snijeg, ili ga nikad nije ni bilo?

A snijeg raste - ne pada iz neba, nego raste iz zemlje. Izvire iz kamena planinske glave, nepresušno, ruši se tvrdoglavo uroćeno, i u suro bijeloj pomrčini gamiže prema meni kao gmaz.

Strah raste u meni, ali tu je i izlaz: lijevo, ispod planinske kamene glave, prtina je, duboka za čitav ljudski stas. Mogao bih njome da odstupim. Ali se ne mičem, neću, ima još vremena, kažem. Vidim, survava se i sa te strane kamena još veći gmaz snijega i zatrpava prtinu kojom mogu da odstupim - još samo trenutak i nje neće biti! Još imam vremena da prođem, hoću, ali mi noge sputane ... (59)

Snijeg u Muhamedovom snu simbolizira potpunu paralizu ličnosti. Snijeg je njegov strah, on izvire i gmiže iz svega što ga okružuje, ali je na društvenom planu snijeg nadolazeća promjena društva koju upravo naslućuju i Muhamedova

lična previranja. Pored ponavljanja riječi *snijeg*, kao i sveukupne njegove simbolike, Kulenović koristi i aliteraciju glasova *r*, *č*, *ž*, kao i konsonantskih *rt*, *rd*, *rč* koji doprinose ukupnom osjećanju straha, borbe i okovanosti proznog subjekta. Muhamed kako na javi, tako i u snovima, bježe istu bitku, a strah u obliku snijega i snježnog gmaza dominira njegovim bićem.

Kulenović često koristi aliteraciju da doprinese bučnim efektima odlomka. Eksplozivnim suglasnicima *t*, *k*, *d* u sljedećem primjeru se upravo sugerše lomljava i buka koju Muhamedov otac i Murat prave na basamacima:

Tresak, tutanj, kao da vidim - kotrljaju se niz basamake. Cik
sestrice Fafe! (58)

Kompletna buka i strka momenta, svađa između dva čovjeka je putem aliteracije i zvučno naglašena.

S druge strane, melanholični i topli opisi različitih slika prirode su ponekad zasićeni različitim sonantima kao što je to u sljedećem primjeru gdje se javlja aliteracija sonanata *j* i *n*:

Na jesen će joj plodovi, kao i lani, biti tamnorujni, još rujniji,
kao Arifini obrazi. Smjenjuju se u meni ta dva rumenila i
uporne sjenke zaspivanja. (104)

U navedenim rečenicama *j* se javlja 10 puta i čini 8,62% od ukupnog broja glasova, dok se sonant *n* javlja 11 puta, odnosno 9,48% od ukupnog broja glasova. Eufonija koja se stvara upotpunjuje poetsku sliku koju stvara Kulenović. Sličan primjer dominacije sonanata imamo i u sljedećem odlomku u kojem je jasan Muhamedov strah i zabrinutost:

Na pomisao da bih ovdje morao ostati zauvijek, iskršava u
meni jedan davni san, koji mi se u raznim scenarijima često
ponavlja: sanjam, našao sam se u našem dubokom bunaru,
stojim nad njegovom tamnom ledenom vodom raskrečen, hoću
da se ispnem, napipavam nogama škrljeve njegovog obzida i
hvatam se za njih rukama, ali se svaki nevjerno lomi, i ostajem
u mjestu, izlaza nema, izlaz je samo u padu... To bi tek bio pravi
moj bunar, pravo kaže Smailbeg: odavde treba bježati! (260)

U ovom odlomku sonanti *m*, *n*, *v*, *j*, *r* čine 41,79% ukupnog broja glasova (*m* 28 puta, *n* 26, *v* 16, *j* 18, *r* 14). Ovakvim nizom sonanata ostvaruje se jedinstvena eufonija koja nagovještava melanholično i razočaravajuće osjećanje koje u jednom trenutku prerasta i u strah. Ti dijelovi odlomka u kojima prepoznamo

strah (našao sam se u našem dubokom bunaru, stojim nad njegovom tamnom ledenom vodom raskrečen) su zasićeni asonancom vokala *o* kojom se potencira težina tog straha i zabrinutosti.

4. Asonantsko-aliteracijska ponavljanja

Kombinacijom asonance i aliteracije u poeziji i prozi se stvara fluidni, tečni ritam, te se pojačava poetičnost, odnosno muzički kvalitet proze. Kada se u tekst i vokali i konsonanti ponavljaju oni pridonose lirskoj ili poetskoj kvaliteti teksta što prozu čini stilski izrazito markiranom. Čini nam se da su najuspjeliji oni odlomci u kojima dolazi do različitih asonantsko-aliteracijskih ponavljanja od kojih su neka već izdvojena ranije u članku. Takva ponavljanja u potpunosti doprinose auditivnom doživljaju različitih opisa. Slično zapažanje iznosi i Dijana Hadžizukić koja navodi sljedeće: Muhamedov ulazak u sobu najmlađe sestre je scena koja je, uz upotrebu semantičkih stilskih figura, lirski osnažena asonantsko-aliteracijskim nizom – mir djevojačke sobe, ljepota i sklad koju isijava sestrino prisustvo zahtijeva eufoniju, bešumni šum ljubavi: “Vrata, srećom, ne škripnuše, polako udoh u odaju gdje spava. Sumračicom lelujaju srebrena vela, napolju je puna, olujom preprana mjesečina, i još malo vjetrića u starom orahu uz prozore. Pridoh na prstima dušeku i bešumno kleknuh pored nje. (Hadžizukić, 2011:188)

Navedeni odlomak nije, naravno, jedina ovakva slika u romanu. Ovdje ćemo navesti nekoliko primjera asonantsko-aliteracijskih veza kojima se postižu različiti efekti u romanu. U opisu doživljaja voza bilježimo interesantne veze:

(...) *m*odrim *b*okom, *pl*aninske *g*romade, *j*ednim *mal*im
*pro*plankom *pro*milile bi *neko*like srebrnaste *vago*nske kutijice,
 jedva *vi*dljive (38)

Cijela rečenica je zasićena sonantima *m* i *n*. Međutim, ti sonanti tek u vezi sa vokalima *o* i *i* u zadatom kontekstu ispunjavaju svoju funkciju – postizanja eufonije. S druge strane, veoma je interesantna veza sonanta *m* i vokala *o* u prvom dijelu opisa gdje se govori o planinskim gromadama. Upravo ta ogromnost planine se sugerše vezom ovih glasova pa se osjeća težina planine. U nastavku rečenice u pitanju je veza vokala *i* i sonanata *m* i *n* kojima se postiže drugačije osjećanje u odnosu na prvi dio rečenice, odnosno doživljaj vagona kao sićušnih kutijica.

Trenutak ulaska Muhameda u džamiju zvukovno dočarava sliku tihog džamijskog žamora. Muhamedov ulazak je opisan na sljedeći način:

Ušavši u punu već džamiju i našavši slobodno mjesto, samo
sam ga okrajkom oka primijetio. Ma je li, je li to on? muž moje
odbjegle Arife. (176)

Kada pogledamo prvi dio rečenice, uočiti ćemo vezu vokala *u* i strujnog *š* zahvaljujući kojima ovaj ulazak doživljavamo i auditivno pa kao da ovi glasovi onomatopejski približavaju ljudski žamor u džamiji. U nastavku rečenice se javlja dominantno vokal *o* u kombinaciji sa sonantom *m*. Muhamedov doživljaj i opis zvuka molitve unutar džamije je također zasićen asonantsko-aliteracijskim vezama, prvenstveno vokala *i* i sonanta *r*, ali i suglasničkim skupinama *kb*, *pr*, *grg*, *tr*:

Neobjašnjivo mi to. “Allahu - ekber”, što ga u molitvi pri
pregibanju tijela izbaci predvodnik naš Muhamed-efendija_
i čitave kur’anske rečenice što ih izgrgolji prođu prostorom
jednako čujni i čisti do posljednjeg reda, kao da izviri iz zidova
i kubeta; tako i, otraga sa mafile, dopire mujezinov glas do nas
u prvim redovima. (177)

Ovakvim asonantsko-aliteracijskim vezama se auditivno sugerije zvuk molitve u džamiji pa ovu sliku doživljavamo mnogo življe. Odnosno, sliku molitve doživljavamo i auditivno upravo zahvaljujući ovakvim asonantsko-aliteracijskim vezama.

Melanholični opisi ispunjeni strahom često sadrže različite asonantsko-aliteracijske veze u kojima najčešće dominiraju sonanti i vokali *o* ili *i*. Takav je i sljedeći primjer:

Samo litica nad grotlom ponornice stoji ista. Ista je, u stvari,
ostala jeza, koju ona i sad pomalo izaziva u meni svojim
usijecanjem u nebo, a još više svojom nijemom gromadnom
prijetnjom da bi se, ovako nagnuta nad ponornicu, mogla u
svakom času srušiti. (129)

Cijela rečenica je zasićena tamnim i teškim vokalom *o*, kao i sonantima *m*, *n* te strujnim *s*. Sve ove veze stvaraju jedinstveno sazvučje u kojem osjećamo strah pred visinom litice, odnosno pred silama prirode, a, s druge strane, zvuk sugerije i romor, odnosno strujanje i šum rijeke. Stvarni, fizički zvukovi prirode prenose osjećaj straha koji osjeća subjekat.

Interesantan je i primjer asonantsko-aliteracijskih veza u primjeru kada Ostoja dolazi na sijelo:

“Zovi mi Ostoju”, štimajući tamburu viknu služi koji dijeli kafu.
 Razgovori se prekinuše.
 Svi se zgledaju, Vepar se osmjehnu, Muftija se smrče.
 Svi znaju ko je Ostoja: Hilmi-begov kmet, pjevač kao i on, ne
 odvaja ga od sebe. Vidio
 sam ga dolje u avliji među slugama.
 “Ah, pobogu, Hilmo, što će ti Ostoja, nije ovo vlaško sijelo!” reče
 Djed, zgranut.
 “Kad je pjesma, i vlaško je”, odgovori Hilmi-beg, zatamburavši.
 Gledam u Muftiju: hoće li ustati i otići? Ne, samo sagnuo glavu,
 kao da neće da gleda to što će se desiti.
 Pojavi se Ostoja s guslama.
 Stao navrh stepenica, ne smije dalje. Skide kapu, pokloni se do
 pojasa, pa pođe u dno divanhane. (196)

Vješta smjena dugog i kratkog vokala *o* i riječi kojima dominira aliteracija konsonanata *k*, *v*, *š*, *č*, *g*, *r* naglašava borbu između „vlaških“ i „muslimanskih“ običaja prikazanih u tom momentu, ali koji su odraz ukupne borbe između dvaju svjetonazora i kultura u cjelokupnom društvu. Kroz cijeli odlomak, koji predstavlja ukupnu scenu dekadencije muslimanskog svijeta pred raspad Osmanskog Carstva i raspad dominacije islamske kulture u Bosni, smjenjuju se svojevrsna tonska i ritmična borba između, iz ugla Muftije i ostalih, uzvišenog i žalnog *o* koje prikazuje islam i Bošnjake i navale ponovljenih konsonanata koje ga guše. Činjenica da Ostoja na kraju otpjeva pjesmu: „sad Ostojin tenor na neprekidnoj tamnoj podlozi gusala ječi kao iz pećine“, kao i da mu ime zvuči također jako i uzvišeno zbog prisustva *o* na jakoj poziciji u riječi, sugerise neminovni pad kako islamskih/osmanskih/bošnjačkih običaja, tako i Bosne koja nakon tog momenta u historiji neće više nikada postojati u tom obliku. Kulenović kako na makrotematskom planu teksta, tako i na mikrotematskom planu sa fonostilističkim jezičkim igrama oslikava jedno društvo u padu.

Lov kao motiv i simbol u književnosti je moćno oruđe autora i može u zavisnosti od konteksta značiti više i upućivati na više fenomena i tema kao što su preživljavanje, borba čovjeka sa prirodom i drugim čovjekom, potraga za identitetom, moći, znanjem itd. U Ponornici momenat lova može upućivati na sve navedene teme, a Kulenović takav bitan momenat značajno naglašava

fonostilističkom dimenzijom i korištenjem kombinacije asonance i aliteracije. Opis lova i trenutak prije nego što će Muftija i Vepar ubiti medvjeda sadrže asonantsko-aliteracijske veze vokala *i*, u te suglasnika *s*, *d*, *m* i *j* koji doprinose ukupnoj dimanici momenta lova:

Ona postaje sve glasnija.

Otac mi dirnu rame.

On ga prvi ugledao. Već je izišao iz šume. Mrka gomila uzgibanog mesa. Uputio se sredinom proplanka. Ne trči, ide samo malo žurnije.

Dah mi stao, podigao sam oba horoza, držim ga na nišanu.

Otac mi spusti pušku: na Muftiju će, pokazuje mi očima.

Šušnu nešto iza mene... evo ga i iza mene!

Obrnuh se sumanuto - Vepar! Otkud?!

Pognut, ogromnim, ali mekim skokovima grabi; zaustavi se kod Muftije, uze bukvu do njega.

Sad mi bi jasno: ugledao je medvjeda sa susjedne busije i poletio Muftiji u pomoć. Ili da u ga uzinat ubije? (221)

U paragrafu se smjenjuju vokal *o* sa suglasnicima *š*, *č*, *r* čime je naglašena borba i dinamika momenta, odnosno borba između čovjeka i životinje, ali i nadjačavanje učesnika lova. Ovakvim vezama u navedenom odlomku naglašava se Muhamedova napetost i zabrinutost, dok, s druge strane, ovakav raspored vokala i konsonanata doprinosi sazvučju u kojem pojedini suglasnici doprinose auditivnom doživljaju slike lova.

5. Zaključak

Analiza primjera asonance i aliteracije u romanu *Ponornica* pokazala je da ove figure glasovnih ponavljanja mogu imati i, naravno, imaju itekako bitnu ulogu i u proznom stvaralaštvu Skendera Kulenovića. Različitim kombinacijama ovih figura stvara se eufonija, a zahvaljujući izrazito uspelim kombinacijama asonantsko-aliteracijskih veza, mnoge slike doživljavamo prvenstveno auditivno, a ne vizuelno. Također, putem korištenja glasovnih ponavljanja u tekstu Kulenović fonostilističkom dimenzijom teksta naglašava ukupnu tematiku i strukturu romana.

VOICE REPETITIONS IN THE NOVEL PONORNICA

SUMMARY

The paper analyzes voice repetitions in the novel *Ponornica* by Skender Kulenović. The focus is on assonance, alliteration and assonant-alliterative repetitions. Assonance and alliteration, as well as the combination of both figures, occur much more often in poetic than in prose text. Such is the case with the work of Skender Kulenović. Some of the most expressive assonances and alliteration are recorded in his poetry, but in this paper we will single out some examples of assonances and alliteration in the novel *Ponornica*. All the analyzed and excerpted examples of these figures will show that even in a prose work, by insisting on the use of certain voices, a certain atmosphere can be established, and that Kulenović often uses voice repetitions in his novel to emphasize the overall thematic atmosphere in the novel.

Key words: Skender Kulenović, *Ponornica*, assonance, alliteration, assonant-alliterative repetitions

Izvori:

- Kulenović, S. (2003): *Ponornica*, Preporod, Sarajevo.
 Kulenović, S. (1977): *Ponornica*, Nolit, Beograd.
 Kulenović, S. (1984): *Ponornica*, Veselin Masleša, Sarajevo.
 Kulenović, S. (2010): *Sabrana djela Skendera Kulenovića*, izvršni izdavač Bosanska riječ, Tuzla,.

Literatura:

- Bagić, K. (2012): *Rječnik stilskih figura*, Školska knjiga, Zagreb.
 Čedić, I. (1989): *Jezik Mehmed-bega Kapetanovića*, Radovi Instituta za jezik, Sarajevo.
 Ćorac, M. (1982): *Metaforski ligvostilemi*, PFZ, Beograd.
 Duraković, E. (2012): *Obzori bošnjačke književnosti*, Dobra knjiga, Sarajevo.
 Duraković, E. (1983): *Pjesništvo Skendera Kulenovića*, Veselin Masleša, Sarajevo.
 Hadžizukić D. (2011): *Poetski diskurs u bošnjačkom romanu*, Slavistički komitet, Sarajevo. Katnić-Bakaršić, M. (2001): *Stilistika*, Naučna i univerzitetska knjiga, Sarajevo.

- Katnić-Bakaršić, M. (2006): *Stilističke skice*, Connectum, Sarajevo.
- Kovačević, M. (1998): *Stilske figure i književni tekst*, Trebnik, Beograd.
- Kovačević, M. (2000): *Stilistika i gramatika stilskih figura*, Kantakuzin, Kragujevac.
- Lotman, J. (1978): *Struktura umetničkog teksta*, Nolit, Beograd.
- Muratagić-Tuna, H. (1993): *Jezik Ćamila Sijarića*, Damad, Novi Pazar.
- Muratagić-Tuna, H. (1990): "Ponavljanja u delima Ćamila Sijarića", *Književni jezik*, 19/3, Sarajevo.
- Peco, A. (1991): *Književni jezik i narodni govori*, PKK, Mostar.
- Šator, M. (2013): *Jezik i stil Maka Dizdara, Slovo Gorčina, Stolac*.
- Šator, E. (2015) : „Neki oblici ponavljanja u poemi Stojanka majka Knežopoljka Skendera Kulenovića“, *Književni jezik*, 26/1-2.
- Šator, E. (2015): „Elipsa u poeziji Skendera Kulenovića“, *Lingua Montenegrina*, VIII/2, br. 16.
- Šator, E. (2023): „Figure ponavljanja u romanu Ponornica Skendera Kulenovića“, *Hercegovina*, 21-22.
- Smajlović, I. (1974): *Jezik Hasana Kikića*, Glas, Banja Luka,.
- Vuletić, B. (1980): *Gramatika govora*, GZH, Zagreb.